

A NAGYOBB NYILVÁNOSSÁGÉRT

Szöllősy Éva – Ungváry Rudolf

Országos Széchényi Könyvtár

A könyvtári és dokumentációs/tájékoztatási célú programok kereslete sokkal kevésbé fizetőképes, mint a gazdasági és irányítási szervezetek igényelte vállalati-üzemviteli programok* iránti. Ez utóbbi programok hamar megjelentek a piacon. Az alkalmazói programok készítésének tapasztalatai így az üzemviteli-irányítási igényekhez fűződnek (bizonylatokon alapuló bevétel, táblázatos megjelenítési formátumok, az információkeresés alárendelt szerepe, viszonylag egyszerű jegyzék-készítés stb.). Mindez akarva-akaratlan rányomta és rányomja a bélyegét a programkészítés elveire, de kihatott az általánosítási és szabványosítási törekvésekre is.

Mivel nincs korszerű irányítás megfelelő információk nélkül, és mert a mikroszámítógépek szerény költségvetésű intézmények által is megfizethetővé váltak, egyre több helyen vált nyilvánvalóvá, hogy szükség van könyvtári és dokumentációs/tájékoztatási programokra is. Csakhogy e programok igényelőinek egyszerre két nehézséggel is meg kell küzdeniük. Egyrészt a gyöngébb fizetőképeség következtében továbbra is jelentéktelen piacnak számítanak, s ezért sokkal kisebb a választékuk a kereskedelmi forgalomban kapható termékekből. Másrészt gyakran megesik — részben saját számítástechnikai tájékozatlanságuk következtében is —, hogy az igényeiktől lényegében idegen programozási "filozófia" kényszerzubbonyát húzzák a nekik készített alkalmazói programokra.

Ők maguk ezt talán nem is mindig ismerik fel, hanem — különösen kezdetben — humán műveltségükből származó hátránynak vagy eleve elrendelt sorscsapásnak fogják fel, hogy elégtelen adatkezelési és -megjelenítési adottságokkal, a felhasználói kényelem hiányával és — "párbeszéd" címén — a képernyőn megjelenő angol-magyar keveréknyelvvvel kell megküzdeniük.

Ez a felhasználói kör a természettudományok iránti tisztelettől áthatva azt hiszi, hogy a szükségességek és a torz megoldások természetesek, és neki kénytelen-kelletlen alkalmazkodni kell hozzájuk. Tehát kiszolgáltatott helyzetét a számítástechnikával szemben természetesnek tekinti. Megdöbbenő, ahogy a termékajánlatokkal fellépő programkészítők egy része visszaél ezzel a helyzettel, mondván: az adott termék ugyan nem tudja azt, amit tudnia kellene, de külön rendelésre természetesen minden — még a csillagos ég is — elkészülhet. Mintha az autóipar sorozatban csak ablaktalan, fapados és minden kanyarban pihenőre szoruló személygépkocsikat gyártana, teljesen felszerelt terméket pedig kizárólag külön rendelésre állítana elő!

E helyzetért a felhasználó is felelős. A "lágyabb" szakterület eleve lazább meghatározásokhoz szokatta, mint amilyenekre a programok készítéséhez szükség van, s rendszerint humán műveltsége következtében nem tudja elbírálni az eredményeket sem. Olykor még a saját szakmájával szembeni igénytelensége is hozzájárul ahhoz, hogy csak hiányosan tájékoztatja a program készítőjét, akinek persze nem juthat eszébe olyasmi, amit a felhasználónak kell — kellene — tudnia.

A legsúlyosabb felelősséget talán a beruházás szintjén találni e téren: ott mintha nem is tudnák, hogy a mikroszámítógépet alkalmazói szoftver nélkül nem számítástechnikus környezet számára értelmetlenül beszerezni, pontosabban: hogy előbb a szoftverben kell gondolkodni, csak utána a gépben. Ezt az elvet éppen a mikroszámítógépek esetén lehetne és kellene a leginkább követni. Ehelyett gépet vesznek, aztán körülnéznek, van-e egyáltalán szoftver, s ha végre azt is találtak, vagy inkább — minden esetben újra meg újra megfizetve a tanulópenzt — csináltatnak, majd csak megindul és tesz valamit a masina.

Valójában az a helyzet, hogy a könyvtári, bibliográfiai, dokumentációs és információkeresési problémák megoldása sokkal tökéletesebb lehet, mint ahogy ma

* Ugyanez vonatkozik a műszaki irányítási célból készült folyamatirányító programokra is, de a továbbiakban nem említjük őket.

— a siralmasan hiányos kommunikáció következtében
— megoldják őket.

Éppen a megfelelő piaci tájékozottság — főként a szoftverpiac nagyobb nyilvánossága — volna az az eszköz, amely megváltoztatná a fentiekben vázolt helyzetet. El kell érni, hogy megszűnjék a könyvtári és dokumentációs kör számítástechnikai kiszolgáltatottsága, és megjelenjenek a kereskedelmi forgalomban a színvonalas termékek. Akár a külföldiek is. Ha egyszer gépet be lehet szerezni, a szoftver miért volna beszerezhetetlen? Az IBM és velük kompatibilis mikroszámítógépeken használható színvonalas könyvtári rendszert vagy rendszereket bizonyára olcsóbb volna így beszerezni egyszerre több könyvtárnak, mint külön-külön nekiesni a feladatnak, annyiszor fizetve meg a fejlesztés árát, ahány alkalmazó van.

A piac megteremtésére ugyan számos törekvés létezik, ezek azonban túl általános szinten mozognak, a szoftvereladás átfogó érdekeit tartják szem előtt, s ezért a szaktájékoztató, dokumentációs és könyvtári felhasználók érdekei szükségképpen a háttérbe szorulnak. A minden elképzelhető felhasználót és gyártót egybeömlésztő szoftvervásárlásokon és -találkozásokon elkerülhetetlenül az irányítási célú ügyviteli (vállalati) termékek és tökéreörösebb felhasználók játsszák a főszerepet: a dokumentációs és könyvtári igényeknek alig van súlyuk, és nem csupán az anyagiak, hanem a nyelv miatt is, amellyel problémáikat számítástechnikailag leírják.

Ott, ahol a gazdálkodási-vállalati igényekhez szokott termékek képviselői a hangadók, a gyártók a dokumentációs és könyvtári problémákról is hajlamosak az ő fogalmi rendszerükben gondolkodni, azaz pl. a táblázatkezelést, az állandóan változó adatok kezeléséből következő eljárásorientáltságot magától értetődően alapvető kategóriáknak tekinteni. Ez pedig — a mi esetünkben — készítő és felhasználót egyaránt félretájékoztat. Azt a látszatot kelti, mintha a piacon kapható általánosabb célú adatbázis-kezelő rendszerekkel "lényegében" a katalógusok, hivatkozási jegyzékek, név- és tárgymutatók, az információkeresés, a szelektív információterjesztés, a kölcsönzés-nyilvántartás, a folyóirat-érkeztetés stb. kérdése is meg volna oldva. Emiatt a speciálisabb igényekkel mégis fellepni "merők" még inkább tűnnek kisebbségnek, keresletük pedig még jelentéktelenebbnek, olyannak látszik, amiért nem érdemes kereskedelmi forgalomra érett termékek készítésébe fektetni az energiát.

A kereskedelemmel és a piaci nyilvánossággal egyébként még további súlyos bajok is vannak. Ott, ahol előfordulhat, hogy ugyanarra a célra, ugyanazon a gépen az egyik termék több mint húszezer forintba, a másik — semmivel sem rosszabb, sőt: esetleg jobb — pedig 500 forintba sem kerül, ott egyszerűen nincs kommunikáció! Ott az eladó még mindig a nyeregben érezheti magát!

Ez a helyzet késztetett arra, hogy a Neumann János Számítógéptudományi Társaság és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében meghirdessük az első dokumentációs/tájékoztatói és könyvtári célú szoftvertermékek bemutatásával egybekötött konferenciát*. Éppen e termékek piacának jelenlegi vonása, hogy rendkívüli mértékben igényli a problémák kifejtését, az eszmecserét, mivel a résztvevők el sem jutottak még oda, hogy problémáikat egyezményesen fogalmazzák meg, holott időközben nálunk is gyorsvonati sebességre kapcsolt a számítástechnikai fejlődés. Ennek következtében egy szakmának — a könyvtárosok, dokumentátorok/szaktájékoztatók szakmájának — minél előbb újra kell fogalmaznia a tudományát, s ennek nem utolsó eleme, hogy meg kell tanulnia közölni a saját szoftverjeivel kapcsolatos igényeit is.

Utólag látjuk, hogy a konferencián nem sikerült megtalálni a megfelelő arányt az előadások és a termékek bemutatása és kipróbálása között. Az sem volt valami könnyű, hogy a programok készítői nem számítógépes hallgatóságnak teljes és közérthető előadások tartására vállalkozzanak. De az a tömeg és az érdeklődés, amely a konferenciát "előntötte", mindennél ékebben bizonyítja, hogy létezik egy felszín alatti, várakozásokkal és problémákkal terhes piac, és e piacon a maguk dolgában dönteni akaró embereknek valahogyan elébe kell menni. Hogy ne lehessen nekik bármit eladni; hogy megtanuljanak — és merjenek is — a körmére nézni a készítőknél; hogy tudjanak követelni — adott esetben pedig lemondani arról, hogy mindenáron fejlesszenek.

A konferencia keretében számos programtermelet és készítő ismertünk meg, és a visszhang is nagy volt. Ebből is következik, hogy kár lett volna dokumentálatlanul hagyni az összegyűlt információkat, akár jó, akár nem kielégítő termékekről van szó. Jelenleg mindkét csoport alapvető, elemi tanulságokkal szolgál. Pl. a Commodore-64 és a hasonló teljesítményű számítógépek dokumentációs és könyvtári alkalmazásai nyugat-európai vagy amerikai szemmel enyhén szólva egzotikus vállalkozások. De akkor derüljön ki is ez, ha róluk szólunk. A gépek és a termékek jönnek-mennek, de az emberek, akiknek kedvük van a munkájukhoz, maradnak, és nem lebecsülendő, ha elkezdnek egymás munkájáról tájékozódni; ez is feltétele a piacnak.

A konferencia résztvevői egyébként hangot adtak annak, hogy készüljön átfogó felmérés, legyen piaci tájékoztató, biztosítsanak szakmai szempontból megbíz-

* Mikroszámítógépen használható információkereső rendszerek. Dokumentációs célú szöveges adatkezelő rendszerek: konferencia. Rendezte a Neumann János Számítógéptudományi Társaság szövegfeldolgozási és humán alkalmazási szakosztálya és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete műszaki könyvtáros szekciója. — Budapest, SZÁMALK, 1986. január 9—10. — 19 előadás.

ható nyilvántartást a beszerezhető szoftvertermékekről. Az anyaggyűjtés közben magunk is tapasztaltuk: mennyire nem tud senki sem egymásról! E pillanatban például négy olyan nagy intézmény van, ahol integrált könyvtári rendszert terveznek mikroszámítógépekre. S noha lényegében ugyanarra a szoftvertermékre lesz mindegyiknek szüksége, nyilvánosság híján eddig nem szerezhettek tudomást egymás céljairól és beszerzéseiről.

Így került sor arra, hogy a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás főszerkesztőjének ajánlatára e tematikus szám megszületett. A következtetések levonása e szám tartalma alapján nem a mi dolgunk. **Célunk mindössze az, hogy a következtetések levonására a publikálás révén sor kerülhessen.**

Csak a szorosan vett dokumentációs/szaktájékoztatási és könyvtári célú szoftvertermékekre terjedt ki a figyelmünk. Az előbbiekre szívesen beleértettük volna a múzeumi, levéltári, irattári, kép-, fénykép-, és filmtári stb. termékeket is, ha egyáltalán lettek volna ilyenek, ilyesmire specializáltak. Az általánosabb célú adatbázis-kezelő rendszerek közül viszont csak azokkal számoltunk, amelyek alkalmazói körünk igényeihez közelebb állónak tünnek. Mellőztük az önálló szövegfeldolgozó és -szerkesztő, oktató és egyéb művelődési, gyakorlati célú, továbbá a kommunikációs programokat, noha közülük többet a könyvtárakban is használnak — külföldön. Noha a jövő szempontjából rendkívüli jelentőséget tulajdonítunk nekik, egyáltalán nem foglalkoztunk a hálózatok és a hálózati szoftverek kérdésével. Ez egy további tematikus számot érdemelne meg. Végül nem fért be a rendelkezésünkre álló keretek közé egy-egy könyvtár fejlesztési koncepciójának ismertetése sem.

A tematikus szám anyagát néhány főbb kérdés köré csoportosítottuk. A középpontban természetesen az összegyűjtött programtermékek állnak, ezek adatlapjait önálló melléklet formájában találja meg az olvasó.

Önálló csoportot alkotnak a konferenciával összefüggő reflexiók. Reméljük, hogy a közvélemény hangját a TMT későbbi számaiban — többek között — azoknak a válasza is követni fogják, akik e megnyilatkozások címzettjei — akár hivatalosan, akár annak alapján, hogy maguk is felelősséget éreznek a fejleményekért.

Tematikus számunk kétségtelenül legkevésbé olvasmányos részei a dokumentációs és könyvtári célú adatbázis-kezelő rendszerekkel részletesebben foglalkozó írások. Ezek vagy általános kérdéseket kísérelnek meg tisztázni, vagy egyedi fejlesztésekről számolnak be részletesen.

A programok készítéséhez — látszólag — nincs szükség az elvont problémák ismertetésére. Valójában azonban éppen a fogalmi tisztázatlanságok következménye — és nem a hardver fejletlenségéé —, hogy a dokumen-

tációs és könyvtári rendszerekben olyan nehézkes kezelési és megjelenítési megoldások születnek a tartalmi, szemantikai igények szempontjából. Az egyedi fejlesztésekből némiképp lemérhető, hogy az elkészült rendszerek mennyire felhasználóbarátok.

Kár lett volna kéziratban hagyni a konferencia alkalmából elkészült rövid, tömör programismertetőket. Belőlük jól érzékelhető, mennyire különböző módon képzelik el az egyes termékek készítői a számítógépes ismeretekkel nem rendelkező reménybeli felhasználók tájékoztatását.

A kitekintés igényével közlünk válogatást a vonatkozó külföldi irodalomból. Természetesen ez csak csepp a tengerben, de annyi világosan kitűnik belőle, hogy igencsak léteznek beszerezhető szoftverek. Tudomásunk szerint jelenleg a beszerezhető külföldi programokra vonatkozóan felmérések folynak. Reméljük, hogy ezek eredményei is publikussá válnak.

A továbbképzést szerettük volna a mikrogépeket és az oktatást, valamint a mikrogépek vásárlásához szükséges alapismeretek kérdéseit tárgyaló írások közreadásával is támogatni. Sajnos, nem sikerült összeállítanunk a tervezett táblázatokat a hazai gyártmányú és a legnépszerűbb külföldi mikroszámítógépek adataival. Tekintettel egyrészt az adatok rendkívül gyors avulására, másrészt például a népszerű orgánium, a Számítástechnika ismertetéseire, ez nem látszik nagy bajnak. Nagyobb baj, hogy nem találtunk olyan átfogó forrást, ahonnan az ilyen aktuális adatok beszerezhetők.

Az ismertetett programoknak (akár részletes, akár rövid leírásban, akár adatlapon szerepelnek) közös jellemzője, hogy kész, működő rendszerek. Külföldi válogatásunkra is ugyanez érvényes. Ügyeltünk arra, hogy a közölt adatok a felvétel idejére jellemző állapotot tükrözzék: igyekeztünk ellenállni a programkészítők nagyvonalúságának, és a "néhány héten belül már működni fog", és az "igény esetén azonnal megcsináljuk" féle ígéretek nem vettük figyelembe. Mire az olvasó kezébe kerül ez a szám, a fejlesztések folyamatosága következtében némely itt közölt adat akár meg is változhatott. Ezért az aktuális helyzetről a készítőnél érdeklődjének. A közölt telefonszámokon ezt azonnal megtehetik.

Ez az oka annak is, hogy néhány ígéretes rendszerről — például az OMIKK fordítás-nyilvántartó, az MKKE könyvtárának integrált rendszeréről — nem e számban jelennek meg a beszámolók. Csak olyan termékeket közlünk, amelyek kereskedelmi forgalmazásra kész állapotban vannak.

Mindaz, amiről e különszámban szó van, hamarabb elavul, mint ahogy — a mai körülmények között — egy könyv megjelenhet. Ezért tartozunk köszönettel a TMT főszerkesztőjének, hogy a folyóirat összevont számának felajánlásával lehetővé tette az összegyűjtött dokumentumok fölöttébb gyors megjelenését.